

Kolędy w polskiej tradycji

We współczesnej, ale dosyć powszechnej społecznej recepcji, **kolęda** to przede wszystkim pieśń przedstawiająca treści związane z Bożym Narodzeniem. Taki rodzaj potocznej wiedzy genealogicznej potwierdzają również słowniki języka polskiego oraz leksykony terminologiczne. Powstaje wszakże pytanie: czy jest to wiedza pełna i adekwatna?

Sama nazwa gatunku, jak dosyć powszechnie wiadomo, jest zapożyczeniem łacińskim – od wyrazu *calendae*, co w kalendarzu juliańskim oznaczało „pierwszy dzień miesiąca”. W starożytności w sposób szczególnie świąteczny obchodzono w Rzymie styczniowe *calendae*, bowiem wiązało się to z końcem i początkiem Nowego Roku, a więc z okresem składania życzeń, wzajemnego obdarowywania się, a wszystko to miało zapewnić pomyślną przyszłość. Zwyczaj ten, poprzez Bałkany, przywędrował do Polski, a dokładniej mówiąc przyjęli go Słowianie jeszcze w późnym okresie wspólnoty, a więc gdzieś około VI-VIII wieku po Chrystusie.

Bogata jest też „wewnętrzna historia”, czyli struktura semantyczna wyrazu kolęda na gruncie polskim (ogólniej – także słowiańskim). Obsługiwał on bowiem kilka znaczeń, co ma swoje konsekwencje do dzisiaj. W najstarszych słownikach najwcześniejsze potwierdzenie ma znaczenie następujące: „podarunek noworoczny lub wigilijny, bożonarodzeniowy”, z dialektalnym rozszerzeniem i uogólnieniem semantyki na „dar, podarunek; wiano”. Ponadto inne znaczenia tego wyrazu, to:

- „zadatek” – szczególnie ten, który dawany był na gody, jako że na św. Szczepana powszechny był zwyczaj godzenia na służbę parobków;

- odwiedzanie parafian przez księdza w okresie Bożego Narodzenia;
- „danina dla księdza” pobierana w okresie Bożego Narodzenia;
- mieszanina potraw wigilijnych z opłatkiem i chlebem dawana bydłu za zwyczaj na św. Szczepana, tzw. kolęda dla bydła; później sam specjalny opłatek (innego koloru);

- kolędowanie, czyli obrzędowe składanie życzeń - chodzenie z kolędą;
- dar dla kolędników;
- na niektórych obszarach „okres Bożego Narodzenia” i „Wigilia”;
- w staropolszczyźnie także Nowy Rok;

- garstka splecionych kłosów ze zboża przynoszona przez gospodarza w dniu Wigilii (w innych regionach był to cały snopek zwany *Królem*);

- już w XVI wieku także „pieśń o tematyce świeckiej z prośbą o dary”.

Natomiast znaczenie najbardziej znane współcześnie: „pieśń religijna z okazji Bożego Narodzenia” - utrwaliło się stosunkowo późno, bo dopiero w XVIII i XIX wieku. W staropolszczyźnie tego typu **kolędy opowiadające o Bożym Narodzeniu**, oparte na wzorach łacińskich i europejskich, nazywano rotułami, symfoniami anielskimi, piosnkami, pieśniami nabożnymi, kantykami. Stąd też później powstała nazwa kantyczka dla określenia specjalnego zbioru pieśni kolędowych.

Najstarsze, a dochoowane do dzisiaj polskie rotule czy kantyki to utwory XV-wieczne: *Anioł pasterzom mówił* i *Kiedy król Herod królował*. Jednakże epoką, w której doszło do największego rozkwitu tego typu polskich kolęd, był wiek XVII i XVIII. Z późniejszych wieków pochodzą udane próby autorskich kolęd, jak: Piotra Skargi *W żłobie leży*, Franciszka Karpińskiego *Bóg się rodzi* oraz Teofila Lenartowicza *Mizerna cicha*.

Stowarzyszenie „Nasz Piast”

Fundacja Ochrony i Rozwoju Twórczości Ludowej

Dom Kultury

Lubelskiej Spółdzielni Mieszkaniowej

XI Ogólnopolski Przegląd Zespołów i Grup Kolędniczych

Patronat

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Marszałek Województwa Lubelskiego Jarosław Stawiarski
Prezydent Miasta Lublin Krzysztof Żuk

Przewodniczący Komitetu Organizacyjnego **Zdzisław Podkański**
Prezes Stowarzyszenia „Nasz Piast” **Czesław Warda**

Przeegląd odbędzie się w formie konkursu prezentacji filmowych, które do organizatorów nadeślą wykonawcy, zespoły bądź placówki kultury.

Prosimy o nadsyłanie filmów (do 20 minut) drogą elektroniczną, lub pocztą na płytach DVD do połowy lutego bieżącego roku

Domu Kultury LSM, ul. Konrada Wallenroda 4a, 20-607 Lublin, tel. 81 743 48 29

dom.kultury@spoldzielnialsm.pl

Organizatorzy zapewniają merytoryczną ocenę występu dokonaną przez jury pod przewodnictwem profesora doktora habilitowanego **Jana Adamowskiego** z UMCS, dyplom za uczestnictwo i przyznane miejsce w konkursie, egzemplarz publikacji p.t. „Kultura Ludowa Lubelszczyzny. Stan - Wartości - Perspektywy” oraz sto złotych jako zwrot części kosztów dla każdego zespołu

Pewną odmianą kolędy opowiadającej o Bożym Narodzeniu są **pastorałki**. Dosłownie tłumacząc znaczenie nazwy gatunkowej należy powiedzieć, że są to utwory o motywach pasterskich. Genetycznie mają one związek z sielanką. Jednakże w polskiej kulturze, szczególnie barokowej, rozwinął się nurt pastorałki domowej, a więc takiej, która – ze względu m.in. na swój temat, sposób jego ujęcia (humorystyczność), a czasami i pewien stopień frywolności, nie została dopuszczona do wykonywania w kościołach i do liturgii. Ich obieg określał dom.

Obok kolęd pasterskich rozwijały się także **kolędy zakonne** - franciszkańskie, karmelitańskie, związane z pielęgnowanym w zakonach żeńskich zwyczajem kołysania figurki Pana Jezusa. W tej adoracyjnej sytuacji śpiewano pieśni o Bożym Narodzeniu.

Ale i w kulturze tradycyjnej również powstała ciekawa i wartościowa grupa pieśni opowiadających o Bożym Narodzeniu. Są to ludowe **kolędy apokryficzne**. Podejmują one różne tematy i motywy: np. poszukiwanie miejsca na nocleg i jednocześnie narodziny Pana Jezusa; motyw Zwiastowania; ucieczka św. Rodziny do Egiptu itp. Podstawowe cechy ludowej kolędy apokryficznej to: postawienie w centrum świata tekstowego rodziny, a przede wszystkim Matki Bożej i Pana Jezusa; właściwa folklorowi obrazowość i konkretność; obecność znanych w kulturze ludowej (ale i nie tylko ludowej) elementów symbolicznych: np.

biały kamień i bystra woda, zielona lipeńka itp. Są to „ludowe symbole kosmosu, sytuacji przejścia, początku i końca”.

Jednakże typologicznie najstarszą formą ludowej kolędy są **pieśni życzące**, a więc te związane z pojęciem i wymianą darów, czyli z kołędowaniem. Tego typu utwory, genetycznie noworoczne, funkcjonują w kontekście obrzędu, a więc struktury zorganizowanej i sakralnej. Dar w kołędowaniu może mieć wymiar materialny, ale takim darem jest również słowo życzące, które w kontekście obrzędu ma moc kreowania świata. Wśród tej grupy – ze względu na adresata oraz intencjonalność, wyróżnia się trzy podstawowe grupy: **kolędy gospodarskie, panięskie i kawalerskie**.

Należy też przypomnieć, że polska tradycja i kultura wykształciły jeszcze bardziej współczesną odmianę kolędy, jaką są tzw. **kolędy aktualizowane**. Są to teksty w swoich treściach nawiązujące do współczesnych wydarzeń społecznych i politycznych, ale śpiewane na melodie znanych kolęd bożonarodzeniowych. W Polsce są dokumentowane od powstania styczniowego, a ostatni okres ich bujnego rozwoju to czasy organizowania ruchów solidarnościowych.

Kolęda to w Polsce gatunek żywy, nie tylko w sensie obiegu. W czasach zupełnie nam współczesnych – tj. w XXI wieku, znane są liczne przykłady tworzenia nowych pieśni bożonarodzeniowych.

prof. dr hab. Jan Adamowski

Stowarzyszenie „Nasz Piast”

Fundacja Ochrony i Rozwoju Twórczości Ludowej

Dom Kultury
Lubelskiej Spółdzielni Mieszkaniowej

XI Ogólnopolski Przegląd Zespołów i Grup Kolędniczych

Przewodniczący Komitetu Organizacyjnego **Zdzisław Podkański**
Prezes Stowarzyszenia „Nasz Piast” **Czesław Warda**

